

AD OBROZENSKÁ ČEŠTINA

vývoj pravopisu

1. analogický pravopis: *zisk, získati, silný, síla, ale syn, sýr*
místo *v-* : *uzřítí, úzký*
2. tzv. skladná oprava
její největší galeje místo *gegj neywětšj galege*
v místo *w*, *ou* místo *au* (*vyučiti, jednou* místo *wyvčiti, jednau*)

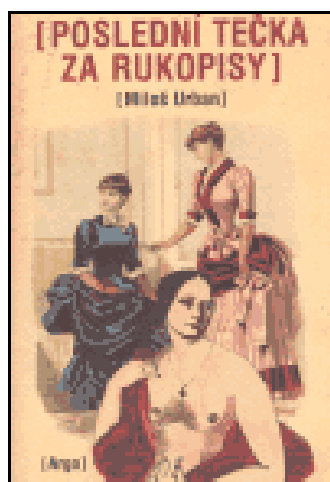
ad rukopisy Královédvorský a Zelenohorský

Na vršě, kdie stáchu pokraj lesa,
aj všia Praha **mlčie** v jutřniem spanie.
Vltava **sě kúřie** v raniej pářě,
za Prahú **sě promodrujú** vrši,
za vrchy vzchod šedi **projasňuje**.
S hory dolóv ticho všě, tichunko,
v tichěj Praze chytro pokrychu sě,
oružie všě krzní zahalichu.
Ide pastucha po šerém jutřě,
hlása bránu otvořiti vzhóru.
Slyše stráže volánie pastušino,
otvoři mu bránu přes Vltavu.¹

- tučně „podezřelé“ aoristy/ prézenty – místo očekávaného imperfekta

ohlasy RKZ

např. J. Zeyer epická skladba Vyšehrad, J. V. Myslbek, M. Aleš, Josef Mánes, B. Smetana,
(opery Braniboři v Čechách, Libuše, Má Vlast: Vltava)

poslední příspěvek k otázce RKZ

¹ In: *RKZ - dnešní stav poznání*. Red. Mojmír Otruba. Academia, Praha 1969, s. s. 283, ř.154-163.

JAZYK 2. POLOVINY 19. STOLETÍ

dotváření odborného názvosloví

názvosloví soudně – právnícké:

nová slova: *dražba* (Auktion), *četník* (Zandarm), *služné* (gáže)
s novým významem: *cena x hodnota* (Preis x Wert), *měna* ve významu „kurs“
advokát, datum, docent, duplikát, erár, finance, komise, konkurs
žandarm - četník, činže - úrok, grunt - pozemnost, konstituce - ústava, kšaft - závět'

názvosloví vědecké:

Pavel Josef Šafařík: *Německo – český slovník vědeckého názvosloví pro gymnasia a reálné školy*, 1853:

elektrína (m. staršího *električina*), *vodivý* (materiál), *ledovec, dojem, zájem, zásada* (abstr., ne chem.)
barvotisk (Farbendruck), *krycí barva* (Deckfarbe), *výjimka* (Ausnahme)

hudební termíny:

autor Jan Nepomuk Škroup (1811-1892)
tonina (Tonart), *křížek* (z něm. Kreuz)

tělocvičná terminologie:

autor Miroslav Tyrš v letech 1862-72
klek, kop, vis i prefigovaná: *podřep, doskok, výmyk*
jednoruč, jednonož, levonož
vzpažmo, předpažmo, přípatmo

hlavní způsoby tvoření nových slov

tvoření nových slov z domácích základů:

- adjektiva na –ní/-ný: významový rozdíl:
obilní mlýn x obilné zrno; obecní hospoda x obecný lid, soudný muž x soudní útraty
- adj. na –cí: *vychovací ústav, krycí barva, ladící, lapací, šicí, psací*
- místo *tradicí, recensí* ně. formy *tradice, recense* (za lat. –tio)
- stč. přípona –ba nově produktivní: *léčba, četba, ražba*
- o-kmenová maskulina: *výkon, dostřel, návod, obnos, provoz, vjen/ vněm, sklon, zájem*

purismus

- tzv. Matiční brus (dle vyd. Matice české), 1. vyd. 1877, 2. vyd. 1881 a 3. vyd. 1894
  - název podle Jiřího Konstance *Lima linguae bohemicae*, tj. Brus jazyka českého
  - proti vazbám: *považovati koho zač* (jmdn für etw. halten), *pracovati na něčem, přehánět* (übertreiben), *klásti překážky*
- Martin Hattala: Brus, 1877
- František Bartoš: *Rukověť správné češtiny*, 1891
  - *zavrhuje bez ohledu, následkem, během, k vůli*
  - *za impotence, impotentní má být nedoluha, nedolužný*
  - *za egoismus, egoistický - sobětnost, sobětný*
  - *arogantní člověk – sobní člověk*

vývoj jazykové normy

- Jan Gebauer: *Mluvnice česká pro školy střední a ústavy učitelské I., II.*, 1890
  - proti měkkému zakončení i-kmenů (kost)
  - proti infinitivům na -ť
  - proti infinitivům *pjati* místo *pnouti* (dle *pnu*), -čati místo např. *začítí*
  - skloňování *jenž* – dříve *ustrnulé*
- *Pravidla hledící k českému pravopisu a tvarosloví*, 1902, částečně změněno 1903, značně změněno 1913 pod názvem *Pravidla českého pravopisu*
  - v pozdějších vydáních: *rozvažč, řkadlo, stinidlo, zaslatel, odeslatel, kupadlo*
- Václav Zikmund: *Skladba jazyka českého*, 1863
- František Bartoš: *Mluvnice jazyka českého*, 2. díl = skladba, 1878
  - *všichni lidé musejí umřítí* chybně; správně: *všem lidem jest umřítí*
- František Štěpán Kott: *Česko – německý slovník*, 1878-1906
- Josef Durdík: *Kallilogie čili O výslovnosti*, 1873
  - *řek, set* (= řekl, sedl), *sedum, osum, sem* (= jsem), *du* (= jdu), *muský* (= mužský)

skutečná podoba dobového jazyka

ne plně ustálený, např. dialektismy u spisovatelů:

Němcová – *týle* (= tele), *v letě, křida, mucha, povědít, nezdvíhej, jinám, večír; odběhovala, když* (z mluveného *dyť*)

stylistická diferenciacie (pomocí hláskosloví): *úřad x ouřad, rýpat x rejpat*

nesnadno proniká *oni prosí x sázejí*

málo 1sg. *já češi, klouži*, častější na *-u*

jen v gramatikách *já oři, páři, oni káři*, a *oni stůní*

Básnický jazyk

eufonie v Erbenově *Kytici*.

<i>Okolo lesa pole lán, hoj, jede z lesa pán, na vraném bujném jede koni, vesele podkovičky zvoní, jede sám a sám.</i>	<i>Vyvalily se vlny zdola, roztáhly se v širá kola – a na topole podlé skal zelený mužik zatleskal.</i>
--	---

kontrast poetismů s rysy mluveného jazyka u Nerudy (|Prosté motivy)

<i>Byla to zima překrásná! Kolkolem všude božský klid – ta příroda v kámen spoutaná, zněmělý všechnen, všechnen lid.</i>	<i>Ach as je po všem! Pojednou vejskly si větry, zvlhnul vzduch, a po kraji dříve tichounkém šílený víří jarní ruch.</i>
--	--

Poetismy u Vrchlického: *druž* (v přátel druží), *hled, hlod* (zimy hlod), *plam* místo *plamen*, *kyn* (*hlavy kyn*), *ve hrudi, s všemi, k dnu, ku zemi*

publicistika

K. Havlíček – Borovský – přejímky:

absolutismus, demokracie, legitimní, opozice, propaganda (vše z řeč. a lat.)

F: *debata, etiketa, intrikovat, naivní*

N: *havíř, rathaus, špicl*